

Un hipotètic Camí de Sant Jaume

Els elements arquitectònics i litúrgics del monestir de Sant Llorenç prop Bagà i la seva possible relació amb la iconografia i el culte jacobeus

Els itineraris jacobeus al seu pas per Catalunya

La troballa del sepulcre de Santiago és una revelació. En un primer moment l'ermità Pelayo i, després, el bisbe Teodomiro, troben el petit edícul on adverteixen la presència sepulcral de Santiago, sota arcs marmoris ("sub arcis marmoricis").(1) La notícia s'estén ràpidament per tota l'Europa cristiana i els pelegrins, comencen a arribar al lloc del sepulcre (*Campus Stellae*, després Compostela). A la recerca del perdó diví i la purificació de l'esperit s'uneix l'exaltació de les restes sagrades de sants o màrtirs. Els primers pelegrins peninsulars estan documentats de final del segle IX; al segle X s'adverteix el començament de les pelegrinacions europees, cosa que donarà lloc a l'ampliació de les rutes. L'impuls definitiu serà durant la primera meitat del segle XII. Els segles XII i XIII són els més significatius quant a les pelegrinacions jacobees; es construeixen nous edificis i les rutes es consoliden mitjançant la dedicació d'homes sants a la cura dels pelegrins.(2)

Les rutes jacobees formaren una extensa xarxa viària de pelegrinació a l'Edat Mitjana. No sembla haver-hi hagut una sola ruta en el cas dels pelegrins que des de Catalunya anaven a Santiago des de principis del segle XI. La majoria seguia el recorregut principal romà de la Via Augusta, per Lleida, i després per la ribera del riu Ebre cap al regne de Navarra i Oviedo, per la costa

cantàbrica. Es comptabilitzen, però, quatre punts d'entrada principals. Els dos primers, als Pirineus; el pas del Pertús i els situats entre Foix i Puigcerdà, utilitzats pels pelegrins que, procedents d'Arlés, s'encaminaven a Perpinyà. Els altres dos, Barcelona i Tarragona, ports de mar, acollien els pelegrins que provenien

Finestra composta de peces medievals col·locada al mur que va tancar les ruïnes de la basílica per llevant entre el c. 1625 i el 2005. FOTO: JOAN FRANCÉS, 1984. FONTS DOCUMENTAL SPAL.

de França i Itàlia. Des d'aquests quatre punts, conflueixen a Lleida i Fraga, des d'on anaven cap a Saragossa, Tudela, Calahorra i, per la vella via romana, a Alfaro, Rincón de Soto i Logroño. Des d'aquí, ja pel "Camí francès", anaven cap a Burgos. Uns altres pujaven a Navarra per Tudela i continuaven per Castejón, San Adrián, Cárcar i Mendavia cap a Viana. Uns altres des de Lleida, per tal d'evitar els Monegros, es dirigien cap al nord-oest, cap a Osca, i d'aquí, per la ruta que ve de Somport, a Puente de la Reina, on conflueixen amb els pelegrins

que anaven cap a Logroño. Junts amb aquests, caminaven els pelegrins catalans, que recorrien els mateixos trajectes amb el desig de venerar les relíquies de Sant Jaume "Galiense".(3)

Durant el segle XIV continua l'intens pas de pelegrins per Catalunya. Una de les rutes principals que travessaven de tornada al seu país transcorria, segons els diaris de viatge, per Lleida, Tàrraga, Cervera, Igualada, Piera, Martorell, Molins de Rei (Molindaregium), Barcelona, Hostalrich i Girona. Amb la decadència de les pelegrinacions es tendeix a l'oblit de les rutes tradicionals. Als segles XVIII i XIX, són pocs els pelegrins que travessen Catalunya cap a Compostela.(4) Aquest període, però, va acompanyat d'un impuls de les devocions jacobees que s'estenen i popularitzen durant aquests segles, així com el ressorgiment d'un gran nombre de confraries jacobees.

En l'actualitat i a diferència del que succeeix amb el Camí francès, a Catalunya no hi ha rutes creades de nou. Els pelegrins catalans utilitzen els trajectes seculars. Hi ha una via marina que s'inicia a Arlés i des de la Jonquera es dirigeix cap a Figueres i continua per la costa, passant per Sant Pere Pescador, Bellcaire, Torroella de Montgrí, Pals, Palafrugell, Palamós, Sant Feliu, Tossa, Lloret de Mar i Blanes. Els que no agafen la via marina, segueixen pel Conflent, travessant la Cerdanya per Prades i Puigcerdà, en direcció a Ripoll, passant per Urtx (església de Sant

Jaume d'Escardac) i seguint el marge del Fresser. Des de Ripoll s'arriba al monestir de Sant Jaume de Frontanyà.

Les vies de comunicació seculars properes al monestir de Sant Llorenç prop Bagà

El monestir està situat en una zona viària estratègica, damunt la terrassa fluvial del riu Bastareny. L'eix paral·lel a la Serra de Cadí que forma la fondalada terciària Bastareny-Alt Llobregat és una de les poques valls relativament obertes d'aquesta zona, el fons de la qual és força apte per als conreus. D'altra banda, el monestir és situat al costat de la via que anava del Berguedà a la Cerdanya –la via *Bergitanne*–, la qual, prop de l'aiguabarreig del Bastareny amb el Llobregat, es devia bifurcar: un ramal devia anar cap a Bagà i Gréixer, i l'altre cap a Lillet. És prou conegut que molts monestirs pirinencs i de la resta de Catalunya es van bastir a prop de vies de comunicació estratègiques. Tenim els exemples de Lavaix, Alaó, Gerri, Tavèrnoles, Cuixà o Sant Cugat del Vallès. De fet, la situació del monestir de Santa Maria de Ripoll era també molt estratègica, entre les aigües del Ter i el Freser, a la confluència de dues valls i a la cruïlla de diversos camins. (5)

Les rutes tradicionals, la majoria d'origen medieval, s'han convertit, en l'actualitat, en una xarxa d'itineraris molt freqüentats per excursionistes, cosa que ve a demostrar la importància com a lloc de pas de la localitat de Bagà. La xarxa de senders centrada al massís del Cadí, indica l'accessibilitat de la zona. És una serra emblemàtica pel senderisme a Catalunya i que forma part del Prepirineu.

Hi ha un recorregut, molt transitat, que enllaça Bagà amb la Seu d'Urgell i Bellver de Cerdanya, del qual s'ha creat una variant que passa pel Coll de Pal, Tossa d'Alp, Coll de Jou, Penyes Altes de Moixeró, Coll de Pendís, Coll de Tancalaporta, Pas dels Gosolans, Puig de la Canal del Cristall, Coll de Jovell, Josa de Cadí, Coll de Josa i Gòsol. Concretament, el coll de Pendís és un lloc de pas estratègic que coincidia amb la

ruta càtara, que des de França passava a la Cerdanya (Bellver de Cerdanya), el Berguedà (Bagà, Gòsol) i el Solsonès (Solsona). L'anomenat *Camí dels Bons Homes* baixava des de Bellver de Cerdanya i pel coll del Pendís s'endinsava al Berguedà.

L'activitat constructiva en el Camí

A final del segle IX el disseny de la ruta jacobea estava ja consolidat. Les aportacions dels fidels, monarques i ordes religiosos van permetre el desenvolupament des de terres franceses de tota una infraestructura fonamental: ponts, fonts, albergs i temples. El Camí serà utilitzat, també, per difondre la litúrgia romana i, des del segle XI, l'arquitectura romànica. L'arribada de picapedrers

Brancal de la finestra amb la figura d'un pecador, que es pot relacionar amb el cicle d'Adam i Eva. FOTO: DAVID GALÍ, 2005. FONTS DOCUMENTAL SPAL.

i constructors a grans centres urbans, permetrà la consolidació dels tallers. Les esglésies de Saint-Martin de Tours, Saint-Sernin de Toulouse o Sainte-Foi de Conques, que formaven part del Camí francès, es van convertir en punt de trobada i en una fita arquitectònica. Els temples eren els referents pels pelegrins que feien el Camí.

Signes de l'arrelament del culte jacobeu a Catalunya són les esglésies dedicades al sant, com Sant Jaume de Frontanyà, consa-

grada el 905, i per segona vegada, després de la seva reconstrucció, l'any 1074. (6)

La simbologia jacobea clàssica: la petxina, el bordó i la creu de sant Jaume

Els atributs que singularitzen la figura de sant Jaume remetent al seu martiri i a la pelegrinació. Posteriorment, la imatge del sant es representa sedent, acollint els fidels i els pelegrins que el veneren en les esglésies d'on és patró.

El mapa de parròquies revela una part de l'esplendor del culte jacobeu a Catalunya. Les esglésies parroquials acullen capelles laterals o altars secundaris que demostren la devoció al sant.

Programa decoratiu integrat a l'arquitectura de Sant Llorenç en relació amb la iconografia jacobea

D'entre tots els elements ornamentals trobats al monestir de Sant Llorenç prop Bagà i estudiats per l'SPAL l'any 2006 (7), elements figuratius (figura del pecador i la serp), elements vegetals i florals, elements geomètrics (entrellaçats de dos o tres bucles amb botons o decoració en alt relleu), estrelles de varies puntes –individuals o inscrites en un quadrat–, soguejats i escacats, volem insistir en la coincidència d'alguns d'aquests amb la iconografia de culte jacobeu.

Comencem amb la figura del pecador, del qual incloem una imatge. Un dels objectius bàsics del Camí és la penitència i l'expiació dels pecats. Per aquest motiu, als programes iconogràfics de l'arquitectura monumental del Camí s'inclou sovint el tema de la penitència. La portada occidental de la catedral de Jaca es va concebre com a escenari del ritual de la penitència pública; s'il·lustra amb al·legories inspirades en el bestiar i els exemples bíblics. També al·ludeix la penitència el programa decoratiu de la portada nord de la catedral de Santiago, d'acord amb la seva funció d'accés principal per als pelegrins. El pecat i l'expulsió d'Adam i Eva hi evoquen el destí de pelegrinació de la humanitat fins la redempció, que s'exposa a la portada de les Plateries. Bap-

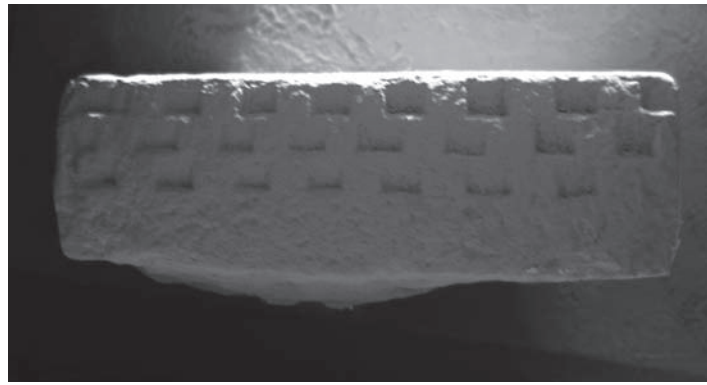

tisme i eucaristia son els eixos argumentals de la Puerta del Cordero de San Isidro de León, projectades sobre la lluita contra l'islam. S'hi il·lustraven amb fàbules antigues les conseqüències del pecat original.

També, d'entre els elements geomètrics, l'escacat, o decoració de daus, és propi del romànic de Jaca i es va utilitzar amb profusió. Des de Jaca es va estendre pel Camí, cap a l'est de la península Ibèrica. En són exemples el monestir de Leyre, les esglésies de San Martín de Frómista, San Isidoro de León, Santo Tomás de Zamora o la catedral de Saragossa.

Es tracta d'uns símbols que ajudaven el pelegrí a orientar-se i conèixer si al temple al qual acudia a demanar ajut seria ben rebut. Es trobaven sobre les cornises, en les línies d'imposta, i als extradosos dels arcs dels edificis, en forma de bandes estretes amb rectangles sortints i entrants que recordaven un fragment d'un tauler d'escacs. Aquest tema iconogràfic està relacionat amb la Via Làctia, que s'observa a les nits al cel del Camí i que indica que el rumb és bo. (8)

Algunes de les peces estudiades presenten unes formes un xic arcaïques, producte tant de l'època de construcció com de l'habilitat tècnica. L'escultura monumental, des de Toulouse a Compostela, s'ha d'entendre sota l'ideal bàsic de la reforma gregoriana, el retorn a la primitiva *Ecclesiae forma*. Hi ha una tendència en l'escultura monumental d'anar cap a les formes antigues; existeix, segons paraules d'alguns estudiosos del tema, un tret "neo-paleocristià"

Peça corresponent a una imposta amb una decoració d'escacat, relacionada amb la iconografia jacobea.

FOTO: DAVID GALÍ, 2005.
FONS DOCUMENTAL SPAL.

i també un reaprofitament de peces antigues. (9)

Relació amb la iconografia del Camí de Sant Jaume

Les rutes principals de pelegrinació estaven plenes d'exemples importants de caràcter religiós, social o econòmic, com esglésies, viles o mercats. Als ramals principals s'unien nombrosos camins secundaris en els quals tampoc faltaven edificis emblemàtics i referents del desenvolupament econòmic. S'imposaven uns models arquitectònics i uns programes iconogràfics que s'anaven repetint al llarg de l'Edat Mitjana. Molts edificis s'havien d'adaptar a arquitectures anteriors i d'altres a influències exteriors i evolucions lògiques, però l'estil romànic va ser prou homogeni. Hi havia trets característics que obeïen a causes litúrgiques o socials, però la tipologia de les capçaleres, les

cobertes o els programes iconogràfics caracteritzaven una manera comuna d'expressió.

És per tot això, que es pot afirmar que la presència de certs elements iconogràfics característics de la iconografia jacobea al monestir de Sant Llorenç, pot ser coincident amb les imposicions litúrgiques del moment. Encara que no podem oblidar la seva situació estratègica quant a lloc de pas de caminants i pelegrins en aquella època.

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, J.; PAGÈS, M. 1986. *El monestir de Sant Llorenç prop Bagà*. Artestudi ed. Barcelona.
- CARANDELL L.; LÓPEZ ALSINA, F.; MORALEJO, S. YAGÜES, J.M. 1991. *El camino de Santiago*. Ed. Lunwerg, Barcelona-Madrid.
- DE OZ ONRUBIA, J.; MALDONADO RAMOS, L.; VELA COSSÍO, F. 2006. *El lenguaje de la arquitectura románica*. Ed. Escuela Técnica Superior de Arquitectura. Mairera Libros. Madrid.
- FERNÁNDEZ SÁNCHEZ, F. 1992. *Cataluña y el camino de Santiago*. Ed. Destor. Barcelona.
- GALÍ, D.; SUREDA, M.J.; MARTÍ, R. 2006. *Inventari d'elements arquitectònics i litúrgics dipositats al Monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola*

de Berguedà). Unitat d'Investigació Històrica, SPAL. Diputació de Barcelona (inèdit).

MORALEJO, S. 1991. "El arte del camino de Santiago": *El camino de Santiago*. Lunwerg Ed., Barcelona-Madrid, pàgs. 17-27.

VALIÑA, E. 1992. *El camino de Santiago. Guía del peregrino a Compostela*. Ed. Galaxia. Vigo.

VILADÉS LLORENS, RAMÓN. 1996. *les muralles de Bagà al segle xiv*. Berga.

Notes

- (1) CARANDELL et alii, 1991: 31-32.
- (2) DE HOZ ONRUBIA, 2006: 29-30.
- (3) *Ibidem*: 75-79.
- (4) *Ibidem*: 82-83.
- (5) BOLÒS, 1986: 35-36.
- (6) FERNÁNDEZ SÁNCHEZ, 1992: 70-71.
- (7) GALÍ, SUREDA, MARTÍ, 2006 (inèdit).
- (8) DE OZ ONRUBIA et alii: 2006:32.
- (9) MORALEJO, 1991: 21.

Maria José Sureda Berná

Historiadora de l'art del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona

**Bar-Restaurant
Ca l'Asensi**

AGAFEM GRUPS D'AUTOCARS

Carrer Comerç 48
Tels. 93 822 70 43
93 822 75 65
Guardiola de Berguedà

Ampliem el nostre servei

LUGI
FOTO

Carrer Major - Berga

Àrea Comercial del Canal - Berga